

Osmanlı Devleti'nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme

A Review Of Witches At The Ottoman State

*

Ulaşabildiğimiz kadarıyla en erken XVI. asrın ortalarından itibaren, aynen batılı vampirlere benzeyen Osmanlı “cadı”ları vardır. Rumeli’de gayrimüslim milletlerdeki muhtelif inanışların etkisi altında şekillenmiş bulunan “cadı”ların varlığından çok, Osmanlı Devleti’nin bunlara karşı takındığı tavır ilginçtir. Şeyhülislamın onayını arkasına alan devlet, mezarların açılmasına ve açılan mezarlardaki cenazelerin her türlü yok edici işleme tabi tutulmasına izin vermektedir. Hatta XIX. asrın ortalarına gelindiğinde artık, “cadıcılar” ya da “cadu üstadları” adı altında ücretlerini devletten alan bir zümre dahi mevcuttur. Osmanlılar’ın cadılara karşı yaklaşımını, özellikle batılı araştırmacıların nazarında olduğu gibi, koca bir devletin boş işlerle meşguliyeti şeklinde mi değerlendirmeliyiz? Yoksa bu yaklaşımın arkasında bir gerçeklik mi aramalıyız? İkinci yolu tercih ederek başladığımız çalışmamızda, Osmanlılar’ın cadılara karşı mücadelesinde göçün önemli bir etken olarak yer aldığı neticesine vardık. Osmanlı Devleti’nde, yerlerini değiştirebilmek için kabul edilebilir bir bahaneye ihtiyacı olan insanlar yeterince sağlam birer bahane oldukları düşüncesiyle cadıları öne sürmüşlerdir. Bu durumda devlet, insanların yerlerinde oturmalarına verdiği önem ölçüsünde cadıları da önemsemek zorunda kalmış, böylece zaman içinde gelenekselleşecek olan batılı tarzda bir cadı yok etme merasimi ortaya çıkmıştır.

: Cadı, Vampir, Göç, Osmanlı Devleti

Sources reveal that starting from mid 16th century there were Ottoman ‘witches’, or ‘cads’ similar to western vampires. Rather than concentrating on the ‘existence’ of the witches, an understanding that was shaped according to the various beliefs of the non-Muslim populations in Rumeli (the Balkans), the main concern of this paper will be the response of the Ottoman State. The state which received the

* Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, zeynepaycibin@gmail.com

approval of the Sheikhul Islam (the greatest authority in religious matters in the State) allowed the graves to be opened and the bodies to be subjected to all kinds of mutilating treatments. On looking at mid-19th century, there is even a category of officers called ‘cadıcılar’, or ‘cadı üstadları’ (masters of witches) who received their wages from the state. Should the Ottomans’ approach towards ‘cadı’s be regarded as a case of a great state dealing with petty disturbance, as western researchers seem to claim? Or should we seek a greater reality behind their mode of action? This study has taken up the second approach concluding that migration patterns have played a significant role in Ottomans’ campaign against the ‘cadı’. In the Ottoman State, people who wished to be moved to another place, presented the ‘cadı’s or witches as an excuse to the state. Consequently, the state had to take witches seriously to the extent that they took the movement and migration of people seriously; and with time a ritual developed to destroy witches similar to those existing in the western world..

: Witch, Vampire, Migration, Ottoman State

Günümüz Türkiye’inde cadılar, yaramaz ve sevimli kız çocukları ile yaşlı ve huysuz kadınlardan ibarettir. Bunun dışındaki genel inanış cadının, başında sivri şapkası ve elinde süpürgesi ile yabancı bir yaratık olduğu yönündedir. Öte yandan, folklorik bir motif olarak cadı, Osmanlı döneminde günümüz Türkiye’inde olduğundan çok daha yerli bir görünümüne sahiptir. Anadolu’daki karakoncoloslara, çarşamba karlılarına, albastılara ve daha başkalarına karşılık Rumeli’deki Osmanlı topraklarında batı kültürü ile etkileşimden kaynaklanan cadılar vardır. Elllerinde, cadılar hakkında kapı gibi sağlam bir şeyhülislam fetvası¹ ile Osmanlılar, bu tuhaf yaratıkla ilgili bugünkü Türk halkının sahip olduğundan çok daha fazla bir birikim ortaya koymuşlardır. Bugün artık unutulmuş olmakla beraber, İstanbul’daki Caddebostan semtinin isminin Osmanlı döneminde Cadibostanı olması bile Osmanlılarla cadılar arasındaki yakın münasebetin bir işaretidir.

Bugün Anadolu’da varlığını hâl koruyan inanışlar düşünülecek olursa, yabancı kültürlerle temas halinde bulunan bölgelerde Türkler’e ait sivil cadı hik yelerinin ortaya çıkmış olmasını normal karşılamak gerekir. Ancak içinde devleti de barındıran resmleşmiş cadı hik yeleri aynı ölçüde normal görünmemektedir. Resm kayıt altına alınmış ilk cadı vakası ile karşılaştığımızda içine düştüğümüz şaşkınlık, zaman içinde benzeri başka vakaların da

¹ Şeyhülislam Ebussuud Efendi imzalı bu fetvadan ilerleyen satırlarda detaylı olarak bahsedeceğiz.

bulduğunu tespit etmemiz ile iyice arttı ve nihayet, devletin cadılarla olan ilişkisinin nasıl başlayıp zaman içinde ne doğrultuda ilerlediği, ayrıca bu ilişkinin hangi esasa dayanıyor olabileceği hakkında böyle bir çalışma ortaya çıktı.

onumuz resm kayıtlara yansıyan cadılar olmakla beraber, önce cadının resm olmayan bir tanımını yapmamız gerekiyordu. Cadı denen yaratığın kim, ya da ne olduğunu iyice anlayabilmek için kısa bir araştırma ile ilk adımı attık. Araştırmamızın başında aklımıza ilk gelen isimlerden biri Evliya Çelebi oldu. Nitekim on ciltlik koca *Seyahatnâme* bizi elimiz boş bırakmadı. Hemen her konuda anlatacak ilginç bir hikaye bulunan Evliya Çelebi elbette cadılar hakkında da söz sahibi olacaktı. Gerçi kendisi bizzat bir cadı ile karşılaşmamıştı, fakat cadıya emsal bir başka yaratığın yüzlercesini bir arada gördüğünü iddia etmekteydi.

Seyahatnâme'nin erkekler'e dair olan kısımda Evliya Çelebi, ayrı bir başlık halinde uzun uzadıya üzerinde durduğu “obur” denen yaratıktan, “meğer obur demek sehh r c z lara derlermiş” şeklinde bahsetmektedir. Bu, öldükten sonra mezarından kalkan, canlıların kanını emen bir yaratıktır. “Obur tanıtıcı” denen ihtiyarlar bunların mezarlarını tesbit edebilmekte, mezarı bulunan “obur”lar göbeklerine kazık saplanarak ve daha sonra yakılarak ortadan kaldırılabilmektedir. Abaza ile erkek toprakları arasındaki Obur dağı bölgesinde bulunduğu esnada, Şevval ayının yirminci gecesini bizzat şahit olduğunu söylediği bir hadiseyi Evliya Çelebi hayretle anlatmaktadır. Hadise, her taraflarından ateşler saçan yüzlerce erkek ve Abaza “obur”unun gökyüzünde uçarak birbirleriyle savaşa tutuşmalarıdır. Gün doğana dek süren savaş boyunca kulakları sağır eden bir gürültü ortalığı kaplamış, havadan yere keçe, sırık, küp, tekne vs. eşya parçaları, araba tekerlekleri, en nihayet insan ve at uzuvları düşmüştür².

Onceleri bu tür şeylere inancı olmadığını söyleyen Evliya Çelebi, Türkler’de de aşağı yukarı “obur”ların yerini tutan “kara koncoloz”un varlığına işaret ederek konuyu kapatmıştır. Bu “kara koncoloz” ise, yine Evliya Çelebi’nin bir başka yerde belirttiği üzere, “c d ”nun tam kendisidir³.

“kara koncoloz”un cadı için kullanılan bir başka isim olduğunu Mehmed Zeki Pakalın da ifade etmektedir⁴. Pertev Naili Boratav’a göre ise “kara koncoloz”, cadıdan farklıdır. Zemherirde ortaya çıkan “kara koncoloz”, evlerdeki yiyeceklere tükürerek ya da işeyerek türlü hastalıklara yol açmakta;

² *Seyahatname*, VII : *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, 7. Kitap, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Ahraman-Robert Dankoff, İstanbul 2003, s. 279-280.

³ *Seyahatname*, I : *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, I. Kitap, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1996, s. 25.

⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1983, s.253.

bazen de insanları uykuda iken alıp dışarı götürerek donmalarına sebep olmaktadır. Buna karşılık cadı, hortlayan ölüdür. Mezarlardaki taze cesetleri yiyerek beslenmekte ve bu haliyle, batı inanışındaki vampire denk düşmektedir⁵.

Hatta, Avusturyalı dilbilimci Franz Miklosich, “vampir”in Türkçe kökenli bir kelime olduğu ve Slav dillerinde “upior”, “opyr”, “opir”, “upir” gibi versiyonları görülen cadı manasındaki “uber”den geldiği görüşündedir⁶. Bu etimolojik görüş, Türkler’in “cadı”sı ile batıların “vampir”i arasındaki ilişkiyi basit bir benzerlikten daha farklı boyuta taşımaktadır. Ote taraftan “vampir” kelimesinin kökenine dair Miklosich’ten sonra başka iddialar da ortaya atılmış, bunlar arasında, kelimenin Slav kökenli olduğu yönündeki iddia ekseriyetle kabul görmüştür⁷.

Cadı ile vampir arasındaki mukayese ve vampir kelimesinin kökeni hakkındaki tartışma bir tarafa, pek çok millette olduğu gibi Türkler’de de bu tür yaratıklara dair inanışın varlığı muhakkaktır. Özellikle vampirlerin anavatanı olarak kabul edilen Macaristan ya da Transilvanya’nın uzun yıllar Osmanlı hakimiyeti altında kalmış bölgeler olması dikkate alındığında, yaşayan ölülerin Osmanlı Türkleri’nin zihnini hiç meşgul etmemiş olduğu düşünülemez. Sırbistan’ın Ibar Valley bölgesinde, Sırlar arasında hâl anlatılagelen bir cadı hik yesinde baş rolü Ali Ağa isimli bir Türk kahramanın oynuyor olması ilginçtir. XIX. yüzyıla ait bu hik yede, bölgenin subaşısı Ali Ağa, kendisine başvuran bir adama, karısını cadılıktan kurtarmakta yardımcı olmuştur⁸. Hik yedeki Ali Ağa’nın olaya hakimiyetinden, Türkler’in cadılara gayet alışkın olduğu gibi bir sonuç çıkarılabilir. Buna benzer hik yelere değişik bölgelerdeki günümüz Türk halkı arasında da rastlamak belki mümkündür. Ancak bu çalışmada bizi asıl ilgilendiren halk arasında anlatıla gelenlerden çok, Osmanlı dönemine ait, içine devletin de müdahil olduğu, kayıt altına alınmış cadı vakalarıdır.

Daha önce birkaç kere ele alınmış⁹, artık orijinal yanı kalmamış bir vaka ile başlamak okuyucuyu konuya ısındırmak için uygun olabilir.

⁵ *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul 1973, s. 94-96.

⁶ *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen*, Wien 1886, s. 374-375.

⁷ “Vampir” kelimesinin kökeni hakkında tüm iddiaları içeren derli toplu bir çalışma için bkz. Atharina M. Wilson, “The History of the World Vampire”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 46, No. 4 (Oct.-Dec., 1985), s. 577-583.

⁸ T. P. Vukanović, “Witchcraft in the Central Balkans I: Characteristics of Witches”, *Folklore*, Vol. 100, No. 1 (1989), s. 21-22.

⁹ Reşad Ekrem Koçu, *Tarihimizde Garip Vakalar*, İstanbul 1952, s. 6-8; Günvar Otmanbölük, “Akılötesi Olaylar-4. Tırnova’da Cadı Avı”, *Tarih ve Medeniyet*, sayı 22 (Aralık 1995), s. 55-56; Şahmurat Arık, “Osmanlı Döneminde Bir Cadı Avı ve Türk Romanında Cadı Kavramı”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2006, sayı 29, s. 140-142.

Takvîm-i Vekâyi''nin 21 Cem zıyelevvel 1249 (6 Ekim 1833) tarihli nüshasında Bulgaristan'ın Tırnova kazasında yaşanan bir cadı avı haber konusu edilmiştir. Tırnova Naibi Ahmet Şükrü Efendi tarafından merkeze iletilen haberde, bazı görünmez yaratıkların evleri basarak ortalığı karıştırdığından, insanların üzerine saldırdığından bahsedilmektedir. Olup bitenlerden dolayı korkuya kapılan Tırnovahılar'dan iki mahalle dolusu insan evlerini başka yerlere taşımak zorunda kalmışlardır. Nihayet bu görünmez yaratıkların "cadı", ya da günümüzdeki daha popüler adıyla "hortlak" olduğuna karar verilmiş ve hortlakların yattığı yeri bulmakla meşhur Nikola denen bir gayr-i müslimin yardımına başvurulmuştur. Tırnova mezarlığında cadı avına çıkan Cadıcı Nikola'nın tespit ettiği mezarlar iki eski yeniçeriye aittir. Mezarlar açıldığında karşılaşılan manzara ise yeniçerilerin çürümemiş cesetleridir. Bedenleri büyümüş, saçları ve tırnakları uzamış, gözleri ise kan dolmuş vaziyettedir. Bütün bu alametler her iki yeniçerinin cesedinde kötü ruh barındığını ispatlamaktadır. ötü ruhlardan kurtulmak için Nikola'nın salık verdiği ilk yöntem cesetlerin karınlarına kazık saplanıp yüreklerine kaynar su dökülmesidir. Ancak yöntem işe yaramamıştır. Bunun üzerine Cadıcı Nikola, cesetlerin ateşe verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Şer'an uygun olduğunun onaylanmasından sonra cesetler yakılmış ve böylelikle Tırnova halkı cadı belasından kurtulmuştur¹⁰.

Bu tuhaf olayın devletin resmî yayın organında kendisine yer edinebilmiş olmasını, o dönemde yaşanan siyasî veya sosyal gelişmelerle açıklamaya çalışmak doğru bir yaklaşımdır. Nitekim önce Reşad Ekrem oçu'nun¹¹, ardından İlber Ortaylı'nın¹², olaydaki iki kahramanın yeniçeri olması üzerinde önemle durarak hikâyeyi, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının üzerinden henüz çok yıllar geçmemiş olmasına bağlamaları yersiz değildir. Hükümetin, mezarlarından hortlayarak etrafa dehşet saçan iki yeniçeri hakkındaki bu haberi yeniçeriliği karalamak için bir propaganda aracı olarak kullanmış olabileceği fikrini hepten reddedemeyiz¹³. Ancak haberin baştan sona hükümetin uydurması olduğunu peşinen kabul etmenin bize çok doğru görünmediğini de belirtmeliyiz.

¹⁰ *Takvîm-i Vekâyi'*, Sayı: 68 (21 Cem zıyelevvel 1249).

¹¹ Reşad Ekrem oçu, *Yeniçeriler*, İstanbul 1964, s. 335-336.

¹² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2008, s. 45.

¹³ Nitekim haberin bütününde yeniçerilere yönelik bir düşmanlık açıkça hissedilebilmektedir. Bu iki yeniçerinin hayatta iken yaptıkları kötülükler ile ölümlerinden sonra başlarına gelenler arasındaki bağlantı vurgulanmaya çalışılmıştır. Son kısımda Tırnova halkının ağzından nakledilen, yeniçerilerden zaten öteden beri nefret ettikleri, bu olaydan sonra ise nefretlerinin iki misli arttığı şeklindeki söz özellikle dikkat çekicidir. Bu haliyle haber, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması esnasında ve sonrasında kendilerine karşı uygulanan sert muamele dolayısıyla yeniçerilerin halk arasında kazanmış olabilecekleri "mazlum" imajını yıkmak için gayet uygun bir araç görünümündedir.

Osmanlı'da yaşanan cadı vakalarını, o zamanın siyas ve sosyal şartları doğrultusunda değerlendirmeye yönelik bir başka fikir de Osman Saygı'dan gelmiştir. I. Dünya Savaşı esnasında Selanik'te yaşanan Hakime adlı cadı vakasını esas alan Saygı, çoğunlukla Balkanlar sahasında ortaya çıkan bu hadiselerin, Türkleri Balkanlar'dan uzaklaştırmak için düşmanlar tarafından hazırlanmış birer tuzak olabileceğine işaret etmiştir¹⁴. Milliyetçi açıdan ele alındığında hiç fena görünmemekle beraber bu fikir, meseleyi aslında bulunduğundan daha basit bir seviyeye indirmektedir.

Esasen, cadılar hakkındaki bir haberin devletin resm yayın organında yayımlanmasından çok, *Târîb'i*ni yazarken *Takvîm-i Vekayi*'de çıkan haberlere sıklıkla müracaat eden Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi'nin bu haber hakkında sessiz kalması bize ilginç görünüyor. Fransa'da seksen sekiz yaşında iken ölen bir kadının karnında otopsi esnasında elli yıl önceden kalma bir cenin bulunması¹⁵ veya yine Fransa'da, ölen bir adamın üç gün sonra defnedilmek üzere iken canlanıp ayağa kalkması¹⁶ gibi yabancı magazin haberlerine yer vermekten kaçınmayan Lütfi Efendi'nin, kendi yaşadığı ülkenin topraklarında meydana gelen bu olayı atlamış olması gerçekten tuhafır. Zamanın vakanüvisinin olayı muhtemelen üstünde durmaya değmeyecek bir hurafe olarak farzettığı anlaşılıyor. Günümüz araştırmacılarının bakışının da Lütfi Efendi'ninkinden pek farklı olmadığını görüyoruz. onu hakkında ulaşabildiğimiz derli toplu tek çalışmada "cadı", edeb bir unsur olarak ele alınmakta ve bunun bir hurafe dahi sayılmayacağı görüşü üzerinde durulmaktadır¹⁷. Osmanlı "cadı"sının Bram Stoker'ın Dracula'sı tarzında bir yaratık olmadığını ve bu tür bir batıl inanışın Türk toplumunda batıdaki ölçüde yerleşemediğini söylemekten daha fazlası tarihçiye düşüyor.

Eserini Lütfi Efendi'den neredeyse iki asra yakın süre önce vermiş olan ismi belirsiz bir Osmanlı tarihçisi, onun aksine mezarlarından hortlayanlar meselesini genişçe ele almıştır. Aşağı yukarı aynı yıllarda her ikisi de Edirne'de yaşanan iki ayrı cadı vakasından ilkinde cadı olduğu iddia edilen kişi müslüman bir erkektir. Halk cadının varlığından dolayı korku içindedir. Edirne kadısı Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin bu konu ile ilgili bir fetvası bulunduğundan, fetvada cadı olduğu kesinleşen bir kişinin karnına kazık saplanması, bu işe yaramazsa başının kesilip ayakların dibine yerleştirilmesine, nihayet bu da işe yaramazsa yakılıp yok edilmesine izin verildiğinden haberdardır. Fakat kadı, kitaplarda bu fetvanın bir suretine rastlayamamıştır ve merkeze ne yapması gerektiğini sormaktadır. adıyla verilen cevap, bir bilirkişi nezdinde mezarın

¹⁴ "Sarıgöl Folklorundan: Cadılar ve Cadıcılar", *Türk Folklor Araştırmaları*, no: 150 (Ocak 1962), yıl: 13, cilt: 7, s. 2606.

¹⁵ *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, IV-V, haz. Yücel Demirel, İstanbul 1999, s. 766.

¹⁶ aynı eser, s. 767.

¹⁷ Şahmurat Arık, agm, s. 148.

açılması ve cenazede hakikaten cadılığa alamet hal görülürse bunun bildirilmesi yönündedir. Cadılığa alamet hal ise kısaca, cesedin renginin kırmızıya dönüşmüş olması şeklinde açıklanmaktadır

sonra istenen bu onay, belki de daha sonra vuku bulabilecek olan başka vakalar içindir. Bu arada naibin, cadının ortadan kaldırılmasında kullanılan yöntem hakkında merkez ile yeni bir yazışmaya girişmeye gerek duymayışını, diğer illerde uygulana gelen cadı yakma geleneğini emsal göstererek açıklamış olması önemlidir. Bu açıklamadan, Terkos cadısının ortaya çıktığı günlerde, civarda kendi cadıları ile meşgul olan başka yerlerin de bulunduğunu anlıyoruz.

Yeniköy mezarlığındaki cadının ardından yaklaşık yüz yıl sonraki döneme geldiğimizde Osmanlı Devleti'nin cadılara karşı izlediği yolda bir kademe daha ilerlemiş olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde Rumeli'deki Osmanlı topraklarında ortalığı vampirler basmış gibidir. onu hakkında, Michael Ursinus'un Makedonya masarif defterlerine ve Bulgar folklorist Marko Cepenkov (1829-1920)'un on ciltlik eserine dayanan çalışması bizim için önemli bilgiler içermektedir²². Ursinus'un Cepenkov'un eserinden naklen verdiği bilgiden, 1800'lü yılların başlarında Makedonya'da vampirlerin çok sık karşılaşılma gelen yaratıklar olduğunu, bunlar arasında Türk vampirlerin de bulunduğunu öğreniyoruz. Anlatılan hik yerlerde vampire dönüşen Türkler bulunduğu gibi, kendilerine has yöntemlerle halkı vampirlerden kurtaran Türkler de mevcuttur. Fakat Ursinus'un çalışmasının asıl dikkat çekici yanını, Makedonya Arşivi'ndeki 1836-1839 yılları arasındaki süreye ait üç ayrı masarif defterinde isimleri geçen "cadıcılar" ya da "cadı üstadları" oluşturmaktadır. Bunların, ücretleri devlet tarafından ödenen ve her nerede bir cadı vakası ortaya çıkarsa oraya gidip cadıyı yok eden görevliler olduğu anlaşılıyor. Ursinus meselenin bu şekilde, gerçekte var olmayan yaratıklardan devletten para alan kanlı canlı gerçek insanlara intikalini hafif küçümseyici bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Tam bir vampir uzmanı olan Peter Mario reuter'in yaklaşımı da Ursinus'unkinden pek farklı değildir. Vampirlerle yönelik herhangi bir derinlemesine araştırması bulunmayan Osmanlı Devleti'nin bunları yok etmek için para harcıyıp adamlar görevlendirmesi reuter'e ilginç gelmektedir²³.

Ancak Osmanlılar'ın, vampirlerle olan tanışıklığının birden bire Ursinus'un ele aldığı vakalarla birlikte ortaya çıkmadığı, üç yüz, hatta belki daha fazla yıllık bir geçmişe dayandığı düşünüldüğünde meselenin aslında pek de basit olmadığı anlaşılır. Üç yüz yıl içinde Osmanlı Devleti'nin bu yaratıkları kendi hallerine bırakmak yerine, kademe kademe onlarla mücadeleye girişmesini, Ursinus ve

²² "Osmanische Lokalbehörden der frühen Tanzimat im Kampf gegen Vampire? Amtsrechnungen (*masarif defterleri*) aus Makedonien im Lichte der Aufzeichnungen Marko Cepenkovs (1829-1920)", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 82 (1992), s. 359-374.

²³ "The Role of Women In Southeast European Vampire Belief", *Women In The Ottoman Balkans, Gender, Culture and History*, ed. Amila Buturović-Irvin Cemil Schick, New York, 2007, s. 236.

reuter'in yaklaşımlarında olduğu gibi, koca bir devletin gerçeküstü ile olan iştiğalinin abesliği şeklinde değerlendirmek haksızlık olur²⁴.

Bu arada, ne kadar gerçek ya da ne kadar gerçeküstü oldukları bizi çok fazla ilgilendirmemekle beraber, ele aldığımız bu cadı vakalarının, o yıllarda ölüyle diriye birbirinden ayırt etmekte kullanılan tıbb kıstaslardaki yetersizlikten kaynaklanabileceğini belirtmeden geçmek istemiyoruz. Tarihte öldükten, hatta gömüldükten sonra canlanan insanlara ait pek çok hik ye bulunabilir. Günümüzde dahi hemen hepimiz aile büyüklerimizden, ya da etrafımızdaki görüp geçirmiş kimselerden buna benzer hik yeler dinlemişizdir. onu hakkında hazırlanmış bilimsel bir çalışmada, er-R z , İbn-i Sin , İbn-i Rüşd gibi büyük İslam alimlerinin, damar tıkanması ve inme neticesinde ölen kimselerin üç günden önce gömülmemesini önerdiklerinden; onların bu önerisinin geçen yüzyıla kadar Avrupalı doktorlar tarafından da uygulandığından bahsedilmektedir. Özellikle bu iki sebepten dolayı gerçekleşmiş bazı ölüm vakalarında insanlar, saatler sonra tekrar hayata dönebilmektedir. Yine aynı çalışmada, gömüldükten sonra mezarlarından yükselen çığlıklardan aslında ölmedikleri anlaşılan bazı tarih şahsiyetler örnek gösterilmekte, hayatta iken iyi biri olarak tanınan şahsiyetin mezarından yükselen sesleri hayra yoran insanların, kan dökücü zalim bir kimse olarak bilinen şahsiyetin mezarından yükselen sesler karşısında kapıldıkları korku üzerinde durulmaktadır²⁵. Bu çalışma, her şeyin mantıklı bir açıklaması olduğuna inanan modern okuyucuya, olağanüstü görüneni olağan boyuta oturtmak konusunda belki yardımcı olabilir. Bizim çalışmamız ise, ister olağan olsun ister olağanüstü, cadı meselesinin kadılar, hatta şeyhülislamlar nezdinde itibar bulabilmiş olmasının arkasındaki gerçek ya da gerçekler hakkında bir fikir sunabilmeyi amaçlamaktadır.

²⁴ Aslında biz burada düzeltilmesi gereken bir yanlış anlaşılma olduğunu düşünmekteyiz. Ursinus masarif defterlerinde karşılaştığı cadıcıları devletten para almakla kalmayıp aynı zamanda devlet tarafından atanan görevliler gibi ele almış ve reuter de aynen o şekilde değerlendirmiştir. Hatta Ursinus, halk içinde cadıları yok etmekte uzmanlaşmış kimseler zaten mevcutken bu devlet görevlisi cadıcıların ortaya çıkışına bir anlam verememektedir. Bizim anladığımız ise, bunların bağımsız olarak hizmet sunan insanlar olduğudur. Ursinus'un incelediği masarif defterlerinde, isimleri geçen cadıcıların devlet tarafından atandığına dair bir bilgi yoktur. Defterlerden anlaşılan sadece, bu cadıcılara verilen paranın devlete mahsup edildiğidir. Devletin bu masrafı neden üstlendiğinin cevabını ise, cadı ile mücadelenin göçe karşı bir önlem olarak düşünülmesinin yanısıra, bu yılların aynı zamanda Tanzimat yıllarına denk geliyor olmasında da arayabiliriz. Aslında bu bağlantı Ursinus'un da dikkatini çekmiş, fakat o bu konuyu biraz üstü kapalı şekilde bırakmıştır. Devletin, nüfusun büyük çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu Rumeli köy, kasaba ve şehirlerinde cadı avı için ödenek tahsis etmesini, gayrimüslimlere yönelik Tanzimat ile neticelenecek olan hoşgörü siyaseti kapsamında değerlendirebiliriz.

²⁵ Youssef Ragheb, "Müslüman Ülkelerde Yalancı Ölüm ve Diri Diri Gömülenler", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri (Cimetières et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique)* II, Ankara 1996, s. 59-71.

Osmanlılar'ın bir fetvayla başlayıp masarif defterlerinde bir kalem teşkil edinceye kadarki üç yüz yıllık vampir macerasında, şeyhülislamı bu konuda fetva vermeye zorlayan sebep bizim için önemlidir. Bir İslam aliminin mezarların açılıp cesetlerin karnına kazık saplanması, başlarının kesilmesine, yakılmasına izin vermesini hayretle karşılamakla kalmayıp, bunun arkasındaki gerçeğin ne olabileceğini tespit etmeliyiz.

Edirne kadısının kitaplarda bulamadığını söylediği fetva bugün bizim için göz önündedir. Fetvada Ebussuud Efendi'den önce, gömüldükten sonra mezarlarında kefensiz ve vücudu kızarmış vaziyette bulunan ölümlere bir açıklama getirmesi istenmektedir. Şeyhülislamın açıklaması, bu durumun o kişinin hayatta iken kötü bir kimse olduğuna yorulabileceği şeklindedir. Sonraki soru, bu vaziyetteki bir ölüye ne yapılması gerektiği yönündedir. Ölüden bir zarar gelmeyeceğini belirten şeyhülislam açılan mezarın geri kapatılması gerektiğini söylemekte, bunun ardından gelen, cesedin mezardan çıkartılıp yakılmasının uygun olup olmayacağı şeklindeki üçüncü soruyu da tek kelime ile olumsuz yönde cevaplamaktadır. Dördüncü soruda bu kez, Selanik köylerinden birinde yaşanan hadise üzerinde durulmaktadır. Bir gayrimüslim ölüp defnedilmiş, fakat çok geçmeden bu kişi gece yarılarında köydeki diğer gayrimüslim vatandaşların kapılarında görülmeye başlamıştır. Her kimin kapısına giderse ertesi gün o gayrimüslim de ölü bulunmaktadır. Bu şekilde ölenlerin sayısı hayli fazladır. Durumdan tedirgin olan müslüman vatandaşlar köyü terk etmelerinin şer'an caiz olup olmadığını merak etmektedirler. Ebussuud Efendi'nin cevabı yine kısa ve net bir şekilde müslümanların yerlerini terk etmelerinin caiz olmadığından yanadır. Fakat cevaptan pek memnun kalmadıkları anlaşılan vatandaşlar bu defa, hadisenin hikmetinin açıklanması, ayrıca kurtuluş için kendilerine bir yol gösterilmesi konusunda şeyhülislamı sıkıştırmaktadır. Ebussuud Efendi hadisenin hikmeti konusunda, bunu izahta aklın ve dilin yetersiz kalacağı, konu hakkında bilgi sahibi olanların bildirdiklerini nakletmenin ise lafı çok uzatacağı şeklinde kaçamak bir cevap vermiştir. Kurtuluş için bir yol göstermeye sıra geldiğinde ise şeyhülislamın nihayet pes etmiş ve yukarıda bahsettiğimiz karna kazık saplama, baş kesme, yakma gibi metodların önünü açmış olduğunu görüyoruz²⁶.

Ebussuud Efendi'nin pes ettiği işte bu noktada basit bir hurafeden, Osmanlı tarihinde ciddi bir demografik mesele olan göçe geçmiş bulunuyoruz. Başta anlattığımız Tırnova'daki cadı vakasına bir dönüş yapacak olursak, bu vakada cadılar yüzünden Tırnova halkının başka yerlere taşınmış olmaları da, Ebussuud Efendi'nin fetvasında dikkatimizi çeken cadı-göç ilişkisi ile paralellik arz etmektedir.

²⁶ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983, s. 197-198.

Ozellikle 1683 sonrası, Osmanlı Devleti'nde iç göçlerin yoğunlaştığı, aynı zamanda göçe karşı alınan tedbirlerin arttığı bir dönemdir. Savaşlar ve bozgunlarla süregiden bu buhranlı dönemde insanları buldukları yeri terk etmeye zorlayan sebepler gayet geçerli idi: Can ve mal güvencelerinin bulunmaması ya da ödeyebileceklerinin üzerinde tutarda vergi ile mükellef kılınmaları²⁷. Daha güvenli bir yer ve ya daha az vergi uğruna yapılan her göç ise, sonuçları itibariyle sonraki başka göçlere zemin hazırlamaktaydı. Toprağa dayalı iş gücünün kayba uğraması, eşkıyalığın artması, kalabalıklaşan yerlerin, özellikle Bil d-ı Sel se'nin asayişsizlik, erzak yetersizliği gibi sorunlarla karşı karşıya kalması, tenhalaşan yerlerin ise eşkıya için elverişli barınaklar haline gelmesi bir tarafa, burada özellikle, yerini terk eden yükümlülerin vergilerinin geride kalanlar arasında paylaşılması dolayısıyla ortaya çıkan sıkıntıdan bahsetmek istiyoruz²⁸. Tahrir defterlerinin en iyi ihtimalle üç senede bir yenilendiği sistemde, salgın hastalıklar ve gerek yerli eşkıyanın gerekse dış düşmanların saldırıları neticesi artan ölümlere bir de bu göç hareketi eklendiğinde nüfusun dağılımı iyice bozulmakta, bozukluk ölçüsünde vergi tahsilinde adaletsizlik ortaya çıkmakta idi. Mevkufat 'nin 1688-1693 yılları arasındaki kısa dönemi konu alan dört ciltlik kapsamlı eserinde rastladığımız, bazı yerlerde kişi başına otuz kırk akça vergi düşüyorken bazı yerlerde bu miktarın iki üç bin akçaya kadar yükselmiş olduğu şeklindeki kayıt, meselenin ciddiyetini göstermesi bakımından önemlidir²⁹. Gerçi, sıkıntının çok fazla olduğu bazı köylerde, nüfusun son durumunu belirlemek için yeni tahrirler yapılmıyor değildi. Mesela, Zencine kadısına yazılan 1 Cem ziyevvel 1102 (31 Ocak 1691) tarihli hükümde, bir taraftan veba ve düşman saldırıları dolayısıyla meydana gelen ölümler, diğer taraftan göçler dolayısıyla kazadaki köylerin nüfus dengesinin bozulduğundan bahsedilmekte, halkın isteği üzerine tüm köylerin tekrar tahrir edilmesi gerektiği bildirilmektedir³⁰. Ancak adaletsizliği önlemeye yönelik bu ya da bunun gibi diğer teşebbüslerin genel olarak olumlu bir sonuç verdiğinden bahsedemeyiz. Gerek cizye, gerekse avarız türü vergiler müslüman olan ya da olmayan tüm vatandaşlar için başlıca göç sebebi olma özelliğini korumuştur.

Ve göç, sebebi her ne olursa olsun, hemen her dönemde devlet için mücadele edilmesi gereken başlıca meselelerden biridir.

²⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 230, 289.

²⁸ Önceleri kaçak yükümlülerin cizyelerinin sadece bir yarısı köylüler arasında paylaşılır, diğer yarısı ise timar sahibinden tahsil edilirdi. Fakat XVI. yüzyılın sonlarından itibaren timar sisteminin çökmesiyle birlikte timar

yıldan daha kısa bir süre öncesinde mezarların açılıp cenazelerin yok edilmesine izin veren devletin bu defa mezar açanları suçlu bulması, yani cadılara karşı tutumunun normal bir hal alması, işin içinde kendisini ilgilendiren herhangi bir etken olmaması ile ilgili gibi görünmektedir.

BA, MD, nr. 100.

BA, KK, nr. 3508.

İstanbul Abkâm Defterleri, İstanbul'da Sosyal Hayat I, İstanbul 1997.

Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'ânüvis Ahmed Lütfi Efendi Taribi*, IV-V, haz. Yücel Demirel, İstanbul 1999.

Anonim Osmanlı Taribi (1099-1116/1688-1704), haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.

Evliya elebi, *Seyabatname*, I: *Evliya Çelebi Seyabatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini, I. Kitap*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1996; VII: *Evliya Çelebi Seyabatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, 7. Kitap*, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali ahraman-Robert Dankoff, İstanbul 2003.

Mevkufat , *Vaki'ât-ı Rûzmerre*, II, TSM , Revan 1224; IV, Süleymaniye tp., Esad Efendi, nr. 2437.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silabdar Târîbi*, II, nşr. Ahmed Refik Altınay, İstanbul 1928.

Takvîm-i Vekâyi', Sayı: 68 (21 Cem zıyelevvel 1249).

Albayrak, Muzaffer, "Cadı Avcılarına Takibat", *NTV Tarih*, Sayı: 9 (Ekim 2009), s. 67.

Altınay, Ahmed Refik, *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1495-1591)*, İstanbul 1988.

Arık, Şahmurat, "Osmanlı Döneminde Bir Cadı Avı ve Türk Romanında Cadı avramı", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2006, sayı 29, s. 139-154.

Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul 1973.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983.

İnalcık, Halil, "Cizye (Osmanlılar'da Cizye)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1993, s. 45-48.

oçu, Reşad Ekrem, *Tarihimizde Garip Vakalar*, İstanbul 1952.

oçu, Reşad Ekrem, *Yeniçeriler*, İstanbul 1964.

öhbach, Markus, "Ein Fall von Vampirismus bei den Osmanen", *Balkan Studies*, 20 (1979), s. 83-90.

- reuter, Peter Mario, "The Role of Women In Southeast European Vampire Belief", *Women In The Ottoman Balkans, Gender, Culture and History*, ed. Amila Buturović-Irvin Cemil Schick, New York, 2007, s. 231-241.
- Miklosich, Franz, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2008.
- Otmanbölük, Günvar, "Akılötesi Olaylar-4. Tırnova'da Cadı Avı", *Tarih ve Medeniyet*, sayı 22 (Aralık 1995), s. 55-56.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1983.
- Ragheb, Youssef, "Müslüman Ülkelerde Yalancı Ölüm ve Diri Diri Gömülenler", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri (Cimetières et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique)* II, Ankara 1996, s. 59-71.
- Saygı, Osman, "Sarıgöl Folklorundan: Cadılar ve Cadıcılar", *Türk Folklor Araştırmaları*, no: 150 (Ocak 1962), yıl: 13, cilt: 7, s. 2606.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985.
- Ursinus, Michael, "Osmanische Lokalbehörden der frühen Tanzimat im Kampf gegen Vampire? Amtsrechnungen (*masarif defterleri*) aus Makedonien im Lichte der Aufzeichnungen Marko Cepenkovs (1829-1920)", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 82 (1992), s. 359-374.
- Vukanović, Tatomir P., "Witchcraft in the Central Balkans I: Characteristics of Witches", *Folklore*, Vol. 100, No. 1 (1989), s. 9-24.
- Wilson, Katharina M., "The History of the Word 'Vampire'", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 46, No. 4 (Oct.-Dec., 1985), s. 577-583.

